

Subjectief welzijn en de rol van ervaren discriminatie onder moslims in Europa: De werking van macro- en microfactoren op het subjectief welzijn

Masterthesis
Universiteit Utrecht
2015-2016

Naam: Esther Stegeman
Studentnummer: 3807797
Datum: 15-10-2016
Docent: Dr. Thomas De Vroome

Abstract

Deze studie onderzoekt de relatie tussen zes onafhankelijke micro- en macrofactoren en het subjectief welzijn onder moslims in Europa. De volgende drie macrofactoren zijn onderzocht: opvattingen van autochtonen over immigranten, medialandschap en integratiebeleid. De microfactoren zijn mediagebruik, religiositeit en opleidingsniveau van de moslim. Ervaren discriminatie is getoetst als mediatievariabele. Aan de hand van de European Social Survey, de MIPEX-score en gegevens over het medialandschap van de TU Dresden is een multilevelanalyse gedraaid op 704 respondenten. Het resultaat laat zien dat de mediatie van ervaren discriminatie geen overtuigende onderbouwing heeft. Wel hangen ervaren discriminatie en het subjectief welzijn significant samen. Concluderend kunnen er alleen aanbevelingen gedaan worden voor vervolgonderzoek. Een eerste stap is het doen van kwalitatief onderzoek om aan de hand daarvan een beter onderzoeksmodel op te stellen.

Keywords: Moslims; Immigranten; Subjectief welzijn; Levenstevredenheid; Discriminatie; Media; Integratiebeleid; Religiositeit

Inleiding

Geluk is een complex begrip waar iedereen iets anders onder verstaat en waar een hoop woorden aan verwant zijn, zoals levenstevredenheid of subjectief welzijn (Diener & Ryan, 2009). Gelukkig zijn wordt beïnvloed door verschillende factoren, bijvoorbeeld door het inkomen, de toegang tot schoon water en de mate van religiositeit (Diener, 2000; Diener & Ryan, 2009). Sociaal wetenschappers ondervinden in hun onderzoek dat immigranten en etnische minderheden¹ over het algemeen relatief lagere scores hebben op de levenstevredenheid ten opzichte van de autochtone bevolking. De lagere levenstevredenheid wordt zowel bij de eerste als de tweede generatie immigranten en bij immigranten met verschillende etnische achtergronden geconstateerd (De Vroome & Hooghe, 2014; Safi, 2009; Verkuyten, 2008).

Voor etnische minderheden zou discriminatie één van de factoren kunnen zijn die geluk beïnvloed (Hendricks & Bartram, 2016). Ondanks dat de Europese Unie een voorvechter is voor gelijkheid binnen en buiten Europa komt discriminatie nog steeds voor

¹ In dit onderzoek wordt literatuur besproken van immigranten, etnische minderheden en moslims. De veronderstelling in dit onderzoek is dat dit in alle gevallen ook geldt voor moslims tenzij anders vermeld. De termen worden in dit onderzoek door elkaar gebruikt, omdat ten alle tijden de term wordt gebruikt uit de oorspronkelijke bron. Op deze manier wordt eerdere literatuur in zijn context gelaten.

(Amnesty International, 2012; European Union External Action, 2016). Eén van de punten waarop discriminatie plaatsvindt, is op basis van religie en geloof. Actueel in dit vraagstuk is de discriminatie van moslims (Amnesty International, 2012). Er woont een aanzienlijk aantal moslims in Europa en er komen steeds meer moslims als vluchteling naar Europa door oorlogen in het Midden-Oosten (Elsevier, 2015; Pew Research Centre, 2015; Trouw, 2016). Naar aanleiding van deze vluchtelingenstroom richt de berichtgeving in het nieuws zich op moslims en de gevolgen van de komst van moslims in Europa. De media presenteren moslims in veel gevallen negatief (Lubbers, Scheepers & Wester, 1998; Shadid, 2009). Discriminatie van moslims is door deze ontwikkelingen een urgente kwestie, waar niet enkel op macroniveau gevolgen aan zitten, maar ook op individueel niveau. Vergaande gevolgen van discriminatie zijn depressie, angst, schade aan het zelfvertrouwen en aan de levenstevredenheid (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Perhoniemi, 2006b; Schmitt, Branscombe, Postmes & Garcia, 2014). Het verminderen van discriminatie is van belang door deze schadelijke gevolgen.

Daarom heeft dit onderzoek als doel om erachter te komen hoe discriminatie invloed heeft op moslims in Europa. De verwachting is dat moslims via verschillende wegen gediscrimineerd worden. De vraag is ervaren zij deze discriminatie ook en hoe speelt deze ervaring een rol in het subjectief welzijn (zie Figuur 1 in het theoriehoofdstuk). In dit onderzoek staat niet de relatie tussen ervaren discriminatie en het subjectief welzijn centraal zoals vaker onderzocht is. Dit onderzoek toetst hoe ervaren discriminatie een verklarende factor is in de relatie tussen verschillende bronnen van daadwerkelijke discriminatie en het subjectief welzijn. De hoofdvraag die met dit onderzoek beantwoord dient te worden is: “Wat zijn achterliggende micro- en macrofactoren van ervaren discriminatie en hoe beïnvloedt dit het subjectief welzijn van moslims?”. Deze micro- en macrofactoren richten zich op verschillende levensdomeinen, zoals integratie, sociale omgeving, media, opleiding en religiositeit. Samen vormen deze factoren een basis van bronnen waardoor discriminatie voor kan komen in het gastland.

Dit onderzoek is om meerdere redenen relevant voor de wetenschap en de maatschappij. Ten eerste bouwt het onderzoek voort op het idee van Paradies (2006a) dat het belangrijk is om een onderscheid te maken tussen de objectieve gebeurtenis van discriminatie en de subjectieve ervaring van discriminatie. Dit onderzoek test zowel de objectieve gebeurtenis met de onafhankelijke variabelen als de subjectieve ervaring met de mediatievariabele. Ten tweede is er nog weinig onderzoek gedaan naar de gevolgen van discriminatie en hoe deze gevolgen verschillend kunnen uitpakken voor verschillende

doelgroepen (Paradies, 2006b). Door op moslims te focussen helpt dit onderzoek bij het vergaren van meer specialistische kennis over één doelgroep.

Daarnaast is er door het gebruik van micro- en macrofactoren sprake van een interdisciplinaire studie, die zich enerzijds richt op psychologische aspecten en individuele kenmerken en zich anderzijds richt op sociologische aspecten en landkenmerken. Dit is een aanvulling in de wetenschap. Het betrekken van macrofactoren in dit onderzoek is van belang voor een goede analyse van het subjectief welzijn. Bijna een-vijfde deel van het subjectief welzijn wordt verklaard door macrofactoren (Hadjar & Backes, 2013). Echter, deze factoren zijn in eerder onderzoek vaak gepasseerd (Hadjar & Backes, 2013). Tevens zorgt de interdisciplinaire bijdrage over mediafactoren voor een mogelijke vergroting van het bewustzijn van de invloed van de media. Mediabedrijven zouden aan de hand van de resultaten eventueel hun beleid kunnen herzien.

De studie heeft naast een wetenschappelijke relevantie een probleemgerichte aanpak voor de maatschappij. Door dit onderzoek kan beleid een stap dichterbij een doelgerichte aanpak van discriminatie komen op individueel en nationaal niveau. Dit onderzoek heeft als doel om bij te dragen aan het bewustzijn van beleidsmakers, politici en burgers over de invloed van hun opvattingen over moslims. Dit bewustzijn kan helpen in de strijd tegen discriminatie en het inzetten van de juiste middelen om het subjectief welzijn onder moslims te vergroten. Het is belangrijk dat er nagedacht wordt over passend beleid, omdat steeds meer mensen in een ander land dan het land van herkomst zullen wonen (Hendriks, 2015). Daarnaast is de toestroom van moslims naar Europa een belangrijke reden om meer te weten te komen over harmonieus samenleven met moslims en het welzijn van deze groep en hoe onze maatschappij dit kan realiseren of tegenwerken.

Overzicht van dit onderzoek

Deze studie zal eerst ingaan op de theoretische kennis over het subjectief welzijn van moslims. Vervolgens wordt aan de hand van eerdere literatuur per variabele besproken hoe het subjectief welzijn wordt beïnvloed en hoe ervaren discriminatie deze relatie kan verklaren. In het methodehoofdstuk wordt toegelicht hoe de begrippen geoperationaliseerd zijn en welke analyses gebruikt worden om de hypotheses te kunnen beantwoorden. In de resultatensectie zullen deze hypotheses getoetst worden. Vervolgens wordt er afgesloten met een conclusie en discussie waarin antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag. Ten slotte worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek en worden de limitaties van dit onderzoek besproken.

1. Theorie

Geluk ofwel subjectief welzijn is een zelfgegeven beoordeling over het leven (Veenhoven, 2000). Het subjectief welzijn bestaat uit twee delen, namelijk een cognitieve beoordeling en een affectieve beoordeling (Diener, 2000). Een cognitieve beoordeling gaat over de algehele tevredenheid met het leven of met levensdomeinen. Een affectieve beoordeling gaat over het voelen van aangename en onaangename emoties (Diener, 2000). Dit onderzoek kijkt naar het subjectief welzijn, maar haalt tevens literatuur aan waar gesproken wordt over geluk of de levenstevredenheid. Met geluk wordt over het algemeen het subjectief welzijn bedoeld en de levenstevredenheid is een cognitieve beoordeling.

Uit onderzoek van Verkuyten (2008) blijkt dat de algehele tevredenheid over het leven onder etnische minderheden substantieel lager is dan de levenstevredenheid van de Nederlandse autochtone bevolking. In Europees onderzoek komen gelijksoortige resultaten naar voren (Hendriks, 2015; Safi, 2009). Het welzijn van immigranten komt op verschillende manieren in het gedrang volgens de literatuur. Een gedepriveerde situatie door een lagere opleiding, slechter betalende banen, segregeerde leefsituatie en een lage baan zekerheid zorgt voor een relatief lager welzijn (Hendriks, 2015; Safi, 2009).

Een verklaring voor een lager subjectief welzijn wordt gezocht in het mechanisme van discriminatie. De houding van het gastland maakt een belangrijk verschil in het welzijn van immigranten (Hadjar & Backes, 2013; Safi, 2009). Migratie zelf is niet de oorzaak van het verminderd welzijn, maar het gevoel van discriminatie na de migratie zorgt voor het relatief lagere welzijn ten opzichte van de inwoners van het gastland (Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Jaakkola & Reuter, 2006a). De ervaren discriminatie zorgt voor psychologische stress wat ten koste gaat van het welzijn van immigranten (Jasinskaja-Lahti et al., 2006a; Jasinskaja-Lahti et al., 2006b; Safi, 2009). Een belangrijke veronderstelling voor dit onderzoek wordt weergegeven in hypothese 1:

H1: Een hogere score op ervaren discriminatie hangt negatief samen met het subjectief welzijn van moslims.

1.1 Macrofactoren

Een succesvolle integratie wordt volgens Hadjar en Backes (2013) meer beïnvloedt door de condities in het gastland dan de condities in het land van herkomst. Een theorie die aansluit op de gedachte dat de condities in een land bepalend zijn voor een succesvolle integratie en daarmee het geluk van mensen, is de theorie over *the four qualities of life* zoals

besproken door Veenhoven (2000). De kwaliteit van het leven bestaat uit vier delen: *livability of environment*, *life-ability of the person*, *utility of life* en *appreciation of life* (Veenhoven, 2000). Geluk komt voort uit een *livable environment* en houdt in dat de condities van de omgeving goed zijn. Daarnaast zorgen *personal life-abilities* ervoor dat iemand de kwaliteiten heeft om deze omgeving volledig te benutten (Hendriks & Bartram, 2016; Veenhoven, 2000). De andere twee kwaliteiten gaan over de uitkomsten van de kwaliteit van leven, maar zijn voor dit onderzoek niet van belang om verder te bespreken. Macrofactoren hebben invloed op de omgeving en de leefcondities van de inwoners van een land. Het beleid is het middel van de overheid om een *livable environment* te creëren en de handvatten te geven voor het ontwikkelen van *personal life-abilities* (Hendriks & Bartram, 2016; Hadjar, Backes, 2013). Op deze manier hebben macrofactoren invloed op de levenstevredenheid van burgers (Hadjar, Backes, 2013). Voor moslims geldt dat zij bijvoorbeeld te maken krijgen met de media, het integratiebeleid en de inwoners van het gastland.

1.1.1 Sociaal domein

Een onderdeel van een *livable environment* is de manier waarop mensen met elkaar omgaan en wat hun houdingen tegenover elkaar zijn. Hendriks en Bartram (2016) beargumenteren op basis van het boek van Putnam (2000) dat de sociale omgeving een universele conditie is voor geluk. De attitudes en het gedrag dat mensen tegenover elkaar vertonen in de samenleving is een afspiegeling van de sociale omgeving (Hendriks & Bartram, 2016).

In verschillende onderzoeken is ondersteuning gevonden voor de negatieve houding van autochtonen over moslims (Field, 2007; González, Verkuyten, Weesie & Poppe, 2008; Pew Research Centre, 2005). Eén op de twee Nederlandse jongeren is negatief over moslims en uit dit naar de buitenwereld (González et al., 2008). In de bestaande literatuur is vaker uitgebreid onderzoek gedaan naar allerlei opvattingen in de wereld over moslims. Uit deze onderzoeken blijkt onder andere dat burgers bezorgd zijn over extremisme in eigen land. In bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk, Nederland en Groot-Brittannië draagt meer dan 70 procent deze zorg (Field, 2007; Pew Research Centre, 2005). Deze cijfers laten zien dat de opvattingen over moslims in veel gevallen negatief zijn binnen Europa.

De huidige studie bekijkt aan de hand van vragen over de opvattingen van etnische minderheden en hoe dit moslims beïnvloedt. In lijn met Hendriks en Bartram (2016) wordt een relatie verwacht tussen de opvattingen van autochtonen en het subjectief welzijn van moslims. Zij beargumenteren dat opvattingen een weerspiegeling zijn van het sociaal

vertrouwen. Er is overeenstemming in de literatuur dat het sociaal vertrouwen zorgt voor een hoger subjectief welzijn. De sociale omgeving van moslims in Europa wordt verondersteld niet optimaal te zijn door negatieve opvattingen over moslims (Field, 2007; González et al., 2008; Pew Research Centre, 2005). Hierdoor is een logische aanname dat de negatieve uitingen door autochtonen leiden tot het ervaren van discriminatie onder moslims. De volgende hypothese sluit hierop aan:

H2: In landen met een hogere score op negatieve opvattingen van autochtonen over moslims ervaren moslims meer discriminatie en deze ervaring leidt tot een lager subjectief welzijn.

1.1.2 Integratiebeleid

Het integratiebeleid is een domein waarin de overheid een sterke invloed heeft op de *livable environment* en daarmee het geluk van moslims. De toon van het integratiebeleid beïnvloedt onder andere de opvattingen van autochtonen over immigranten (Hendriks & Bartram, 2016; Schlueter, Meuleman & Davidov, 2013). De overheid kan voor moslims de kans op geluk vergroten door een integratiebeleid uit te voeren dat de *livable environment* verbetert voor etnische minderheden. Het integratiebeleid bepaalt daarnaast het succes van de integratie. Geïntegreerde etnische minderheden zijn gelukkiger dan niet goed geïntegreerde etnische minderheden (Berry, Phinney, Sam & Vedder, 2006).

Het integratiebeleid van een land kan een bron zijn van discriminatie en een gevoel van uitsluiting creëren (El Hamel, 2002). In de literatuur is voor andere doelgroepen het belang van beleid voor het ervaren van discriminatie al vastgesteld (Lloren & Parini, 2016). Wanneer op de werkvloer minderheidsbeleid wordt gevoerd, ervaren deze minderheidsgroepen minder discriminatie en voelen deze werknemers zich beter (Lloren & Parini, 2016). Deze literatuur geeft aanleiding om te verwachten dat het integratiebeleid van een land effect kan hebben op het ervaren van discriminatie onder moslims in Europa.

Het integratiebeleid kan op een continuüm geplaatst worden, met enerzijds *restrictief* en anderzijds *permissief* beleid (Schlueter et al., 2013). Restrictief beleid houdt in dat het verwerven van gelijke rechten voor immigranten verbonden is aan voorwaarden, zoals een inburgeringstest. Gelijke rechten zijn hierbij niet vanzelfsprekend. Permissief beleid daarentegen heeft uitgebreide rechten die relatief snel en zonder restricties gegeven worden (Schlueter et al., 2013). In landen met meer permissief integratiebeleid wordt minder dreiging van allochtonen onder de autochtonen gemeten dan in landen met meer restrictief integratiebeleid (Schlueter et al., 2013). Een lagere dreiging wordt in verband gebracht met

een kleinere kans op discriminatie. Het ervaren van discriminatie onder moslims komt dan minder voor.

Het Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB) en de Migration Policy Group (MPG) hebben een schaal ontworpen om te bepalen hoe makkelijk het is voor een immigrant om te participeren in de samenleving van het gastland. Deze MIPEX-score is gebaseerd op 167 factoren verspreid over acht beleidsterreinen. De score geeft aan wat de mogelijkheid is van de immigrant om te participeren in de samenleving van het gastland en andere contextuele factoren die van invloed kunnen zijn op de doeltreffendheid van het beleid. Een hoge score betekent dat de participatie makkelijk is (MIPEX, 2015). Dit staat gelijk aan een permissief beleid waarin het voor immigranten makkelijk is gelijke rechten te verwerven (Schlueter et al., 2013). Wanneer het beleid restrictief is (en de MIPEX-score laag), dan is de verwachting dat de kans op ervaren discriminatie hoger is. Deze ervaring kan voortkomen uit de onvrede over ongelijke rechten. De ervaren discriminatie leidt op zijn beurt tot een lager subjectief welzijn. Dit uit zich in de volgende hypothese:

H3: Een permissief integratiebeleid van een land hangt samen met minder ervaren discriminatie en dit leidt tot een hoger subjectief welzijn van moslims.

1.1.3 Mediadomein

Onder de media vallen veel verschillende bronnen. In dit onderzoek is de focus gelegd op het televisielandschap. Er is niet veel onderzoek gedaan naar de invloed van het televisielandschap op het subjectief welzijn. Dit aspect is dan ook exploratief van aard en zal met voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden. Wel past het idee binnen de *livable environment* van Veenhoven (2000). Door middel van de publieke omroep heeft de overheid invloed op de beelden en is het een middel om de *livable environment* te kunnen vergroten. Wanneer een land meer publieke omroep omvat, is de verwachting dat de invloed van de overheid op de media groter is. Dit geeft de overheid meer mogelijkheid om een leefbare samenleving te vormen (*livable environment*).

Een andere manier om het televisielandschap te analyseren is door te kijken naar de mate van sensatie in een programma. “Sensationeel nieuws” is nieuws waarin emoties van de kijker worden uitgelokt (Hendriks Vehetten, Nuijten & Beentjes, 2005; Uribe & Gunter, 2007). Ondanks dat het geen doel is van de studie van Uribe en Gunter (2007) om te kijken naar het verschil in commerciële en publieke omroep in de totale sensationele weergave, kan uit de resultaten geconcludeerd worden dat op bijna alle vlakken de commerciële zender meer

sensatie gebruikt in zijn nieuwsitems dan de publieke zender (Uribe en Gunter, 2007). In Nederlands onderzoek van Hendriks Vehetten et al. (2005) naar sensationalisering van het nieuws, blijkt er meer sensatiegebruik bij commerciële omroepen dan bij de publieke omroep. Daarnaast is er sprake van minder sensationalisering op een aantal punten als het gaat om de publieke omroep (Hendriks Vettehen et al., 2005). De verklaring wordt gezocht in een verschil van financiering, waarbij commerciële omroepen meer redenen hebben om te concurreren voor kijkers en dus meer redenen hebben tot sensationalisering (Hendriks Vettehen et al., 2005).

Uit deze onderzoeken kan met voorzichtigheid geconcludeerd worden dat het medialandschap bepalend kan zijn in de hoeveelheid sensatie in het nieuws. Ondanks de weinige literatuur over dit onderwerp wordt dit wel meegenomen in dit onderzoek. De media zijn namelijk belangrijke actoren die invloed uitoefenen op de publieke opinie over problemen in de samenleving (Altheide, 1997; Shadid, 2009).

Binnen de media zijn moslims een doelgroep die regelmatig te maken krijgen met gesensationaliseerde berichtgeving. Over moslims is bekend dat zij een doelgroep zijn waarbij vaak een verkeerde weergave wordt geleverd, door moslims te simplistisch en te afstandelijk te presenteren; de groep te stigmatiseren en te problematiseren; een wij-zijdeling in de maatschappij te bevorderen; en door een verwaarlozing van de participatie van moslims in de media, zowel op tv als erachter (Lubbers et al., 1998; Shadid, 2005). Dit duidt op de mogelijke creatie van een probleemframe. Altheide (1997) onderbouwt dat de commerciële media bijdragen aan het creëren van een probleemframe en uiteindelijk de ontwikkeling van angst in de maatschappij. Als commerciële media inderdaad sneller een groep problematiseren en hierbij angst laten leven in de maatschappij, dan is de verwachting dat in landen met meer commerciële televisie een negatievere beeldvorming is over moslims. In deze landen worden zij namelijk vaker via dit probleemframe gepresenteerd. Dit kan ertoe leiden dat moslims zich niet thuis voelen in het gastland, wat kan leiden tot een gevoel van discriminatie onder moslims (Trebbe & Schoenhagen, 2014). Dit zal in dit onderzoek getoetst worden aan de hand van de volgende hypothese:

H4: In landen met een hoger percentage publieke zendtijd is er minder kans op ervaren discriminatie, dit leidt tot een hoger subjectief welzijn onder moslims.

1.2 Microfactoren

Op individueel niveau speelt de integratie een rol in de ervaren discriminatie en het

subjectief welzijn. Voor immigranten, waaronder moslims, is de integratie een belangrijk onderdeel voor het geluk (Berry et al., 2006). Vaak wordt verondersteld dat het welzijn verbetert met tijd, omdat mensen de pijn van migratie verwerken en beter assimileren. Op deze manier vermindert langzaam de gedepriveerde situatie waarin veel etnische minderheden verkeren (Hendriks, 2015; Verkuyten, 2008). Tijd om te assimileren is het enige wat nodig is voor een beter welzijn volgens de *straight line assimilation framework* (Safi, 2009).

Hoe etnische minderheden geïntegreerd zijn is niet alleen belangrijk voor hun subjectief welzijn, maar zegt ook iets over de ervaren discriminatie (Berry et al., 2006). Een hogere mate van discriminatie en een slechte integratie hangen namelijk samen (Berry et al., 2006). Het ervaren van discriminatie maakt dat minderheidsgroepen zich sterker identificeren met de minderheidsgroep dan met het gastland. Het is daarom van belang om factoren mee te nemen die een indicatie geven van de integratie van moslims in Europa. Volgens Berry et al. (2006) wordt de vorm van acculturatie bepaald door twee onafhankelijke componenten, namelijk het behouden van het culturele erfgoed van je geboorteland en het identificeren met de cultuur van het gastland. Om deze reden zijn uiteenlopende variabelen meegenomen om te kijken naar de integratie van moslims in Europa.

1.2.1 Mediagebruik

Een eerste onderdeel van deze integratie is het mediagebruik. Ondanks dat televisie een veel voorkomende ontspanningsactiviteit is van mensen, is uit onderzoek bekend dat televisiekijken mensen niet gelukkiger maakt (Frey, Benesch & Stutzer, 2007; Lu & Argyle, 1993). Voor moslims is er niet de verwachting dat dit anders is; zij worden net zo ongelukkig van televisie kijken als niet-moslims. Echter, ervaren discriminatie kan een rol spelen in de relatie tussen het kijken van televisie en het subjectief welzijn door het soort beelden dat voorbijkomt. In onderzoek van Martin (2008) betoogt de auteur dat media, waaronder televisie, invloed heeft op de identiteitsontwikkeling van Afrikaans Amerikaanse jongeren. Er wordt gesteld dat een veelvuldige televisie blootstelling aan negatieve beelden en stereotypingen van een groep kan leiden tot mentale gezondheidsproblemen (Martin, 2008). Deze gezondheidsproblemen zijn een aanleiding voor een lager subjectief welzijn (Jasinskaja-Lahti et al., 2006b; Schmitt et al., 2014).

Dit lager subjectief welzijn kan ook onder Moslims in Europa ontstaan door een veelvuldige negatieve weergave van hun identificatiegroep. Door stigmatisering in de media gaan moslims twijfelen aan zichzelf en gaan ze slechter over zichzelf denken. Een voorbeeld is een uitspraak in het onderzoek van Brown, Brown & Richards (2014): “The media is very

strong. Sometimes you watch the news, and inside you think, ‘I am a terrorist because I am a Muslim’.” (Brown et al., 2014, p. 54). Dit citaat illustreert dat de media invloed hebben op moslimjongeren, zij hadden door de stigmatisering van de media last van een lager welzijn (Brown et al., 2014).

Trebbe en Schoenhagen (2011) onderzochten de ervaren representatie van etnische minderheden in de Zwitserse media. Zij observeren een verschuiving van etnische naar religieuze discriminatie, met name naar moslims. Deze negatieve weergave wordt ondersteund in verschillende literatuur. Bijna tweederde van de moslims is van mening dat Nederlandse media moslims negatief in beeld brengen (Shadid, 2009). In het Vlaamse deel van België wordt een vergelijkbare situatie geschetst (Shadid, 2009). Turkse en Noord-Afrikaanse immigranten worden in hun ervaring in de Zwitserse media gelinkt aan de islam en deze wordt in de meeste gevallen besproken met negatieve connotaties als fundamentalisme en vrouwenonderdrukking (Trebbe & Schoenhagen, 2011). Ook wanneer de negatieve uitspraken over moslims betrekking hadden op de moslims uit het Midden-Oosten, voelden Turkse immigranten zich gediscrimineerd door deze uitspraken (Trebbe & Schoenhagen, 2011). De identificatie van deze groep gaat dus verder dan enkel het land van herkomst. Hoe vaker iemand tv kijkt, hoe vaker iemand blootgesteld wordt aan deze negatieve beelden. Wanneer deze blootstelling vaak wordt meegemaakt is het logisch dat moslims zich meer bewust zijn van deze negatieve berichtgeving. Een aannemelijk gevolg kan een gevoel van discriminatie zijn. Om deze reden is de volgende hypothese opgesteld:

H5: Meer televisiegebruik hangt positief samen met ervaren discriminatie, een gevolg hiervan is een lager subjectief welzijn onder moslims.

1.2.2 Religiositeit

Religiositeit is de tweede microvariabele. Religiositeit is de mate waarin iemand zichzelf omschrijft als een religieus persoon. Er zijn verschillende denkbeelden over de invloed van religiositeit op het subjectief welzijn en het ervaren van discriminatie. Ervaren discriminatie kan een basis vormen om sterker terug te grijpen naar groepen met duidelijke grenzen, interne homogeniteit en eenzelfde geloof, zoals de islamitische religie (Ghaffari & Çiftçi, 2010; Verkuyten & Yildiz, 2007). Religieuze identificatie hangt volgens literatuur samen met ervaren discriminatie (Ghaffari & Çiftçi, 2010; Martinovic & Verkuyten, 2012; Verkuyten, 2008; Verkuyten & Yildiz, 2007). Enerzijds wordt verondersteld dat discriminatie harder aankomt als een sterke identificatie bestaat met de gediscrimineerde groep

(Branscombe, Schmitt & Harvey, 1999). Bij een sterke identificatie met religie interpreteren moslims gebeurtenissen vanuit de islamgemeenschap, waardoor wat hen overkomt wordt verweten aan discriminatie. Anderzijds wordt een positieve relatie verondersteld waarbij religie als een buffer kan werken tegen het ervaren van discriminatie (Ferriss, 2002; Ghaffari & Ciftçi, 2010; Neto, 1995).

Over het algemeen hangt een hogere mate van religiositeit samen met een hoger subjectief welzijn (Diener & Ryan, 2009). Daarnaast geloven moslims meer dan andere godsdiensten dat religie kan helpen bij de *coping* met de mentale gezondheid (Ghaffari & Ciftçi, 2010). Om deze redenen wordt voor dit onderzoek een positieve relatie verwacht tussen religiositeit en het subjectief welzijn. De bijbehorende hypothese luidt als volgt:

H6: Een hogere religiositeit hangt negatief samen met ervaren discriminatie, een gevolg is een hoger subjectief welzijn onder moslims.

1.2.3 Opleidingsniveau

De derde variabele die iets zegt over de integratie is opleidingsniveau. De hoogte van het opleidingsniveau heeft een positieve invloed op het subjectief welzijn. Opleiding is namelijk een middel om status en inkomen te verwerven en deze hebben beide invloed op het subjectief welzijn (Hadjar & Backes, 2013).

In de relatie tussen opleidingsniveau en ervaren discriminatie is sprake van een integratie paradox. Deze stelt dat een hoger opleidingsniveau samenhangt met een hogere mate van ervaren discriminatie (De Vroome et al., 2014). Hoger opgeleiden trekken zich juist terug uit de cultuur van het gastland. Zij hebben het gevoel dat hun harde werken niet hetzelfde wordt beloond als bij de autochtonen en hebben door hun vaak betere integratie beter door dat er sprake is van discriminatie. Dit leidt tot de volgende hypothese:

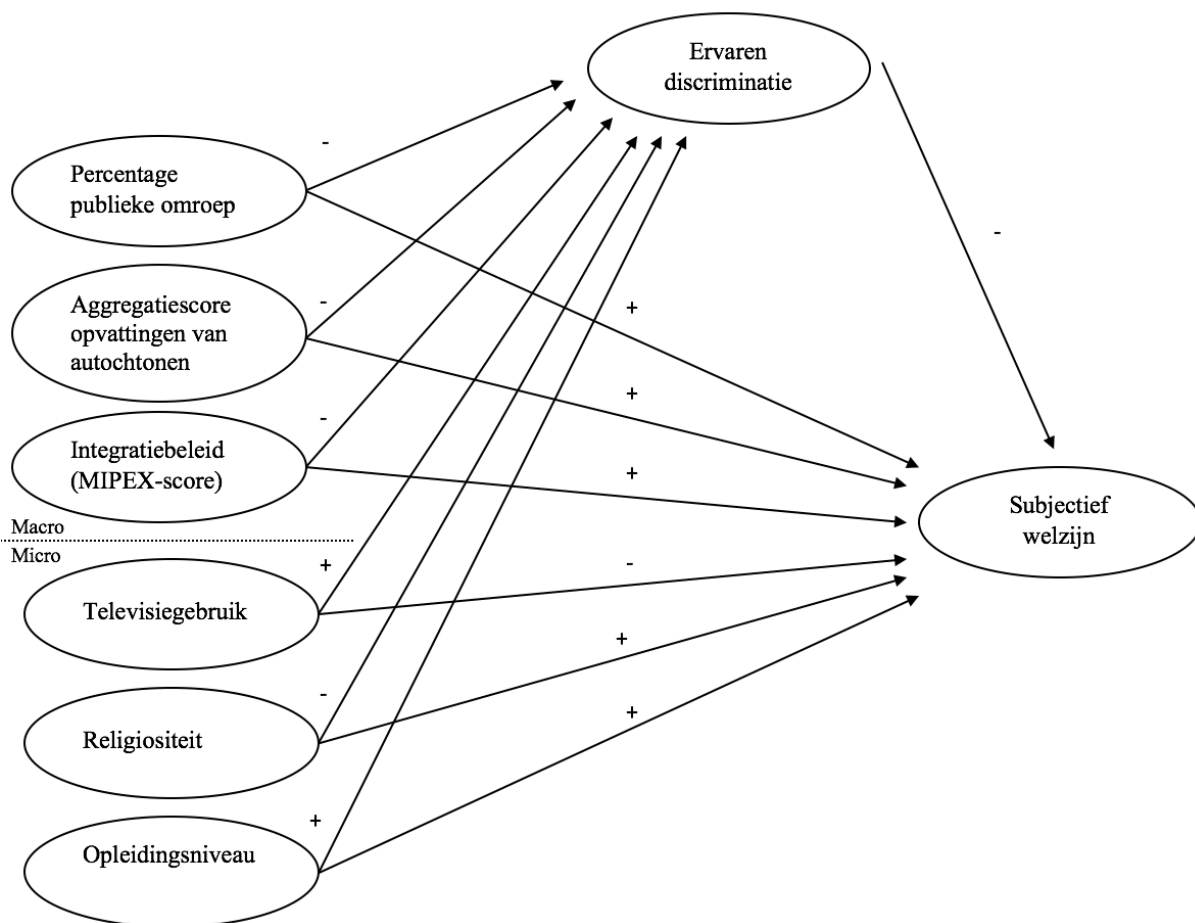
H7: Een hoger opleidingsniveau hangt positief samen met ervaren discriminatie en leidt daarmee tot een lager subjectief welzijn onder moslims.

1.3 Controlevariabelen

Tevens zal in dit onderzoek gecontroleerd worden op verschillende microfactoren. Een veel voorkomende verklaring voor een lagere levenstevredenheid of een lager geluksniveau onder immigranten is de toegang tot de economische bronnen van een land (De Vroome & Hooghe, 2014; Hendriks & Bartram, 2016). Immigranten hebben over het algemeen een

slechtere toegang tot economische bronnen, zoals een goed inkomen. Deze bronnen zorgen ervoor dat mensen zich gelukkiger voelen (De Vroome & Hooghe, 2014). Om deze reden hebben immigranten een grotere kans om relatief minder gelukkig te zijn. Het inkomen van moslims is een belangrijke factor om mee te nemen in dit onderzoek, omdat het inkomen van mensen gelinkt wordt aan het subjectief welzijn (Hadjar & Backes, 2013).

Als laatste wordt gecontroleerd op leeftijd en geslacht. Het effect van leeftijd op geluk is niet eenduidig in de literatuur (Frijters & Beaton, 2012). Leeftijd en geluk hebben een U-vormige relatie, waarbij de tevredenheid het hoogste is wanneer mensen jong zijn en na hun pensionering (Hadjar & Backes, 2013). Onderzoek van Inglehart (2002) toont aan dat geslacht in interactie is met leeftijd. Het lijkt of er geen verschil zit in subjectief welzijn tussen mannen en vrouwen, maar dit blijkt wel het geval te zijn wanneer er gecontroleerd is voor leeftijd. Vrouwen zijn gelukkiger dan mannen wanneer ze jong zijn, op latere leeftijd is dit andersom (Inglehart, 2002). Bovenstaande hypothesen leiden tot het onderzoeksmodel zoals in Figuur 1.

Figuur 1. Onderzoeksmodel.

2. Methode

2.1 Dataset en populatie

De basis voor de data van dit onderzoek is de European Social Survey Round 6 met 29 landen (ESS, 2012). Deze dataset geeft de mogelijkheid om het subjectief welzijn te onderzoeken in Europa zonder dat de vragen per land wisselen, dit komt ten goede aan de betrouwbaarheid. Verder zijn andere bronnen gebruikt om macrofactoren aan te vullen die niet aanwezig zijn in de ESS. Dit geldt voor de variabele integratiebeleid. Hiervoor is gebruik gemaakt van de MIPEX-score (MIPEX, 2015). Daarnaast is de data voor het medialandschap afkomstig uit een dataset gecreëerd door de TU Dresden (Rövekamp, 2014).

De doelgroep in deze studie is de moslimgemeenschap in Europa. In de oorspronkelijke dataset van de ESS zaten 2960 moslims. Binnen de dataset is gefilterd op de geografische eis dat landen tot Europa moeten behoren, waardoor Rusland en Israël afvielen. Daarnaast vielen landen af waarvan geen data ter beschikking is vanuit de MIPEX-score en/of het medialandschap. Om deze reden vielen negen landen af, namelijk: Albanië, Cyprus, IJsland, Kosovo, Oekraïne, Slovenië en Slowakije. Bij de landen Hongarije, Letland en Polen zaten er geen moslims in de dataset. Een aantal landen heeft minder dan tien moslims in de dataset, deze aantallen zijn te klein om uitspraken te doen over deze landen en daarom vielen zij af. De twaalf landen en het aantal respondenten per land waar dit onderzoek zich op baseert zijn: België (91), Bulgarije (250), Duitsland (59), Denemarken (28), Frankrijk (64), Groot-Brittannië (37), Ierland (16), Nederland (29), Noorwegen (17), Spanje (30), Zweden (38) en Zwitserland (45). Bulgarije lijkt hierin een afwijkend land, omdat er van oorsprong een moslimgroep aanwezig is in het land. Toch is ervoor gekozen om dit land mee te nemen in de analyses, omdat het aantal moslims in Bulgarije die niet deze status heeft veel groter is (HP de Tijd, 2015).

Nadat het aantal landen is vastgesteld, zijn de respondenten verwijderd met een missende waarde op een van de vragen. De meeste respondenten vielen af, omdat geen antwoord gegeven is op de vraag naar het inkomen. Verder viel nog een klein aantal respondenten af, omdat één van de twee vragen voor de schaal van subjectief welzijn niet beantwoord is. Door deze filteringen blijven 704 respondenten over. In Tabel 1 en 2 zijn de beschrijvende statistieken te vinden over de dataset en deze zullen hieronder per variabele verder worden toegelicht.

2.2 Afhankelijke variabele

Subjectief welzijn. De afhankelijke variabele in dit onderzoek is het subjectief

welzijn van moslims. Dit is een microfactor en bestaat uit twee vragen op interval meetniveau, gemeten op een tien-puntschaal van “extreem ongelukkig/extreem ontevreden” tot “extreem gelukkig/extreem tevreden”. De gestelde vragen zijn: “Alles bij elkaar genomen, hoe gelukkig zou u zeggen dat u bent?” en “Hoe tevreden bent u met u leven in zijn geheel?”. Om deze variabele te vormen is een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd waarbij de Cronbach’s alpha .827 is. De gemiddelde score op het subjectief welzijn onder de respondenten is 6.06 (SD = 2.693).

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken voor de onderzoekspopulatie moslims (N=704).

	Percentage	M (SD)	Minimum	Maximum
Subjectief welzijn		6.06 (2.693)	1	10
Discriminatie (Ja = 1)	23.9		0	1
<i>Macrofactoren</i>				
Aggregatiescore opvattingen van autochtonen		5.33 (.419)	1	10
Medialandschap (publieke omroep)		24.53 (15.754)	8.50	65.90
Integratiebeleid (Mipex-score)		54.21 (11.699)	42	80
<i>Microfactoren</i>				
Mediagebruik		4.57 (2.087)	0	7
Religiositeit		6.93 (2.625)	0	10
Opleidingsniveau		2.74 (1.765)	0	8
<i>Controle Variabelen</i>				
Inkomen		3.77 (2.648)	1	10
Geslacht (Vrouw = 1)	47.9		0	1
Leeftijd		42.25 (16,635)	15	89

2.3 Mediatievariabele

Ervaren discriminatie. De mediatievariabele is ervaren discriminatie. Deze factor is gemeten op ordinaal meetniveau met de vraag: “Omschrijf je jezelf als een lid van een groep die gediscrimineerd wordt in dit land?”. Hierbij zijn de antwoorden “Ja” en “Nee” mogelijk. “Weet niet” is gecodeerd als missing. Van de 704 respondenten voelen 168 respondenten zich gediscrimineerd op relevante gronden voor dit onderzoek, namelijk etniciteit (64 respondenten), nationaliteit (53 respondenten), religie (111 respondenten) en ras of huidskleur (47 respondenten). Van deze gegevens is een dummy variabele gemaakt met twee

antwoordmogelijkheden “ja” of “nee”, waarbij het antwoord “ja” de referentiecategorie is (Ja = 1).

2.4 Onafhankelijke macrofactoren

Opvattingen van autochtonen. Voor de macrofactor van de opvattingen van autochtonen over etnische minderheden is per land een aggregeerde score gemaakt op interval meetniveau. Na een factoranalyse met oblimin rotatie is besloten deze factor te maken aan de hand van drie items. Deze vragen hebben betrekking op de dreiging die gevoeld wordt door autochtonen over etnische minderheden. Op een tien-puntschaal zijn de volgende vragen gemeten: “Is het volgens u over het algemeen slecht of goed voor de economie van uw land dat mensen uit andere landen hier komen wonen?”; “Vindt u dat het culturele leven in uw land over het algemeen ondermijnd of verrijkt is door mensen uit andere landen die hier zijn komen wonen?”; en “Is uw land, door mensen uit andere landen die hier zijn komen wonen, een slechtere of een betere plek geworden om te wonen?”. De schalen liepen van “slecht voor de economie/cultureel leven wordt ondermijnd/slechter om te leven” tot “goed voor de economie/cultureel leven wordt verrijkt/betere plek om te leven”. Van deze vragen is opnieuw een tien-puntschaal gemaakt waarbij een hogere score een positievere mening inhield. De schaal is betrouwbaar met een Cronbach’s alpha van .856. De gemiddelde score op deze schaal is 5.33 (SD = .419).

Integratiebeleid. Het integratiebeleid van een land is gemeten op macroniveau met de MIPLEX-score die een land heeft. Om zo consistent mogelijk te blijven in de tijdsperiode van het onderzoek, is gekozen om de data van 2012 te gebruiken, net als de data van de European Social Survey. De schaal op interval meetniveau loopt van 0 tot 100. Alle 167 indicatoren kunnen drie scores krijgen 0, 50 of 100. De acht beleidsterreinen krijgen ieder een gemiddelde score op basis van de bijbehorende indicatoren. Het gemiddelde van de acht beleidsterreinen samen zorgt voor een algemene score per land. Uiteindelijk ontstaat hiermee een schaal waarbij een hogere score betekent dat het beleid positiever is voor de mogelijkheid tot participeren (MIPLEX, 2015). Voor dit onderzoek is op basis van de literatuur vastgesteld dat een hogere score gelijk staat aan permissiever beleid, dit betekent dat een hogere score op integratiebeleid positief samenhangt met het subjectief welzijn (zie Figuur 1).

Medialandschap. De derde macrofactor is het medialandschap van een land uitgedrukt in het percentage publieke omroep. Deze gegevens zijn niet opgenomen in de European Social Survey, daarom wordt er gebruik gemaakt van een andere bron waarin het marktaandeel publieke omroep is vastgelegd per land (Rövekamp, 2014). Er is geen

overkoepelende bron waarin deze gegevens staan, dus heeft de TU Dresden zelf de informatie per land verzameld. Alle data van het medialandschap gaan over de percentages publieke sector op televisie uit 2011, 2012 of 2013. De scores zijn in percentages, waarmee de scores kunnen variëren van 0 tot 100. De hoogste score in deze dataset was 65.90. Een hogere score staat gelijk aan meer publieke omroep in een land.

Tabel 2

Beschrijvende Statistieken voor de macroscores per land

	Opvattingen van autochtonen	Medialandschap	Integratiebeleid	Subjectief welzijn	Ervaren discriminatie
	Aggregatiescore	Percentage publieke omroep	MIPEX-score	Gemiddelde score per land	Gemiddelde score per land
<i>Land</i>					
België	5.02	26.25	68.00	7.00	.483
Bulgarije	5.15	8.50	42.00	3.90	.160
Duitsland	5.74	42.80	62.00	7.94	.170
Denemarken	5.80	65.90	54.00	8.46	.179
Frankrijk	4.80	24.60	54.00	6.57	.281
Groot- Brittannië	4.68	53.70	57.00	7.01	.216
Ierland	5.21	29.60	50.00	5.91	.063
Nederland	5.63	23.70	64.00	7.52	.448
Noorwegen	5.89	41.00	70.00	7.47	.118
Spanje	5.58	14.70	61.00	6.70	.200
Zweden	6.31	31.00	80.00	7.21	.316
Zwitserland	5.86	30.0	45.00	7.87	.200

2.5 Onafhankelijke microfactoren

Mediagebruik. De microfactor mediagebruik van de moslim is gemeten op interval meetniveau met de vraag: “Hoeveel tijd besteedt u op een gewone doordeweekse dag in totaal aan televisie kijken?”. Onder deze vraag vallen alle tv-programma’s van alle zenders. De gemiddelde score hierop is 4.57 (SD = 2.087) op een schaal van 0 tot 7. Waarbij 0 “geen tijd aan besteed” is en 7 “meer dan 3 uur”. Daarnaast is de optie “weet niet” mogelijk, deze is gecodeerd als missing.

Religiositeit. De tweede variabele is religiositeit. Deze factor is gemeten door middel

van de vraag: “Los van uw gezindte tot een religie, hoe religieus zou u zeggen dat u bent?”. Deze vraag is gemeten op een schaal van 1 tot 10, met een gemiddelde van 6.93 (SD = 2.625). De schaal liep van “helemaal niet religieus” tot “erg religieus”.

Opleidingsniveau. De derde microvariabele is opleidingsniveau. Er is onderscheid gemaakt in 9 niveaus op interval meetniveau van “minder dan lagere school” tot “doctoraal”. Het merendeel van de respondenten is laag opgeleid, 81.7 procent van de respondenten heeft middelbare school of lager als hoogst genoten opleiding. Slechts 18.2 procent heeft na de middelbare school nog een opleiding gedaan.

2.6 Controlevariabelen

In de analyses wordt tevens gecontroleerd op inkomen, leeftijd en geslacht. Voor geslacht is een dummyvariabele aangemaakt, waarbij vrouw de referentiecategorie is (vrouw = 1). Het aandeel vrouwen is 47.9 procent en het aandeel mannen is 52.1 procent. De tweede controlevariabele is de leeftijd in jaren. De leeftijd van de respondenten is minimaal 15 jaar en maximaal 89 jaar, de gemiddelde leeftijd is 42.25 jaar (SD = 16.635). De laatste controlevariabele is het netto-inkomen van het huishouden van de respondent. Dit is gemeten door respondenten te vragen bij welke categorie zij horen. Er zijn categorieën gevormd op basis van wat arm of rijk is in een specifiek land. Op deze manier kunnen de landen vergeleken worden. Het laagste inkomen staat gelijk aan één en het hoogste inkomen gelijk aan tien. De gemiddelde categorie was 3.77 (SD = 2.648).

2.7 De analysestrategie

Het uitvoeren van de analyses is gedaan in het SPSS-programma IBM SPSS statistics 23. Op basis van de literatuur is het onderzoeksmodel opgesteld, deze is te zien in Figuur 1. Eerst worden alle bivariate correlaties tussen de onafhankelijke variabelen en subjectief welzijn getoetst. Tussen ervaren discriminatie en het subjectief welzijn wordt dit gedaan met een onafhankelijke t-toets. De andere bivariate correlaties met subjectief welzijn zijn gemeten met een Kendall's Tau-b. Deze toets past het beste bij de aard van de variabelen aangezien deze niet normaal verdeeld zijn. Vervolgens zullen robuustheidschecks plaatsvinden voor de data, zoals het uitvoeren van een bootstrap en de resultaten vergelijken met andere vergelijkbare groepen. Als laatste wordt een multilevelanalyse gedraaid om het effect van zowel micro- als macrofactoren op het subjectief welzijn te toetsen. Hierin wordt ook de mediatie van ervaren discriminatie verwerkt. De multilevelanalyse bestaat uit een tweellevel structuur, omdat respondenten vertegenwoordigd zijn in het individuele level (de

microfactoren) en het contextuele level (de landen).

3. Resultaten

3.1 Ervaren discriminatie en het subjectief welzijn

De eerste analyse toetst de relatie tussen ervaren discriminatie en het subjectief welzijn. Dit is getoetst door middel van een onafhankelijke t-toets. De hoogte van het subjectief welzijn verschilde niet significant voor de groep die wel discriminatie ervoer ($M = 5.85$, $SD = 2.80$) van de groep die dit niet ervoer ($M = 6.13$, $SD = 2.658$), $p = .234$, two-tailed, 95% CI [-0.184, 0.751].

3.2 Bivariate correlaties van het subjectief welzijn

Tabel 3 geeft weer wat de bivariate relaties zijn tussen de onafhankelijke microvariabelen en het subjectief welzijn. Alle variabelen hangen significant samen met het subjectief welzijn. Ook de richting van de relatie is zoals verwacht in het onderzoeksmodel (Figuur 1). Dit betekent dat religiositeit en opleidingsniveau het subjectief welzijn vergroten en mediagebruik het subjectief welzijn verlaagd. Deze analyses onderbouwen de theoretische verwachting in dit onderzoek en geven daarmee aanleiding om door te gaan met de analyses in een multilevelmodel.

Tabel 3

Kendall's Tau-b correlaties van de microvariabelen voor moslims

	Subjectief welzijn	Mediagebruik	Religiositeit	Opleidingsniveau
Subjectief welzijn	1.000			
Mediagebruik	-.155***	1.000		
Religiositeit	.172***	-.077**	1.000	
Opleidingsniveau	.139***	-.105***	-.042	1.000

Note. $N = 704$.

$p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Op macroniveau is ook naar de bivariate relaties gekeken, zoals in Tabel 4 te zien is. Hierin zijn alle relaties met het subjectief welzijn en ervaren discriminatie significant. Echter, de richtingen van de correlatie komen niet in alle gevallen overeen met de verwachting in dit onderzoek. De relatie tussen de MIPEX-score en de gemiddelde ervaren discriminatie is positief in plaats van negatief en voor het medialandschap geldt hetzelfde. Dit betekent dat

voor de multilevelanalyse extra op deze variabelen gelet moet worden om te controleren of in het multilevelmodel de relaties anders lopen dan verwacht. Wanneer de relaties anders lopen is het van belang te kijken naar wat een mogelijke verklaring kan zijn.

Tabel 4

Kendall's Tau-b correlaties met gemiddelde scores van de macrovariabelen voor moslims

	Subjectief welzijn gemiddelde	Ervaren discriminatie gemiddelde	Mipex- score	Opvattingen van autochtonen	Medialandschap
Subjectief welzijn gemiddelde	1.000				
Ervaren discriminatie gemiddelde	.363***	1.000			
Mipex-score	.578***	.499***	1.000		
Opvattingen van autochtonen	.276***	-.096**	.125***	1.000	
Medialandschap	.796***	.331***	.537***	.200***	1.000

Note. $N = 12$.

$p < .01$ **. $p < .001$ ***.

3.4 Multilevelanalyse

Het onderzoeksmodel bestaat uit twee levels, omdat zowel micro- als macrofactoren worden gebruikt. Dit maakt het noodzakelijk een multilevelanalyse uit te voeren, wanneer het model als geheel getoetst moet worden. Voor de multilevelanalyse is gebruik gemaakt van een bootstrap om te corrigeren voor de lage power van het model. Er zijn twaalf groepen op het tweede level. Door de bootstrap zijn de resultaten betrouwbaarder dan wanneer geen bootstrap gebruikt wordt. In Tabel 5 en Tabel 6 zijn eerst 0 modellen gedraaid, waarin geen onafhankelijke variabelen zitten. Hieruit blijkt dat er een significante variantie is op het individuele niveau en op het niveau van landen. Dit maakt een analyse op basis van individuele en land variabelen een logische keuze. De analyse is opgebouwd uit twee delen.

Het eerste deel is weergegeven in Tabel 5, waarin de relatie tussen de onafhankelijke variabelen en ervaren discriminatie is getoetst. Het eerste wat opvalt is dat alle microfactoren en controlevariabelen significant samenhangen met ervaren discriminatie. Echter, de macrofactoren lijken geen significante invloed te hebben op ervaren discriminatie. Dit idee wordt enigszins genuanceerd, omdat er wel een significante variantie voor de landen is. Dit betekent dat het gastland wel degelijk een verschil kan maken in de discriminatie die ervaren wordt.

Tabel 5
Multilevelanalyse met ervaren discriminatie als afhankelijke variabele

	Model 0		Model 1	
	B	SE	B	SE
Intercept	6.474	(.402)***	.270	(.345)
<i>Macrofactoren</i>				
Opvattingen v autochtonen	-	-	-.067	(.069)
Integratiebeleid (mipex)	-	-	.007	(.003)
Medialandschap	-	-	-.002	(.002)
<i>Microfactoren</i>				
Mediagebruik	-	-	.004	(.001)***
Religiositeit	-	-	.008	(.001)***
Opleidingsniveau	-	-	-.001	(.000)***
<i>Controlevariabelen</i>				
Inkomen	.204	(.032)***	-.007	(.001)***
Leeftijd	-.009	(.006)	-.001	(.001)***
Geslacht (Vrouw=1)	-.034	(.159)	-.002	(.001)***
<i>Individueel-level variantie</i>	4.249	(.228)***	.167	(.001)***
<i>Land-level variantie</i>	.920	(.404)*	.010	(.004)*
-2Log Likelihood	3044.445		32693005.0	
Intraclasscorrelatie	.178		.056	

Note. Resultaten met bootstrap. $N = 704$.
 $p < .05^*$. $p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Tabel 6
Multilevelanalyse van de mediatie met Moslims

	Model 0		Model 1		Model 2	
	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	6.469	(.281)***	-.706	(2.082)	-.482	(2.155)
<i>Macrofactoren</i>						
Opvattingen v autochtonen	-	-	.727	(.399)	.673	(.414)
Integratiebeleid (mipex)	-	-	.016	(.018)	.022	(.019)
Medialandschap	-	-	.042	(.011)**	.040	(.012)**
<i>Microfactoren</i>						
Mediagebruik	-	-	.036	(.040)	.039	(.039)
Religiositeit	-	-	.118	(.033)***	.123	(.033)***
Opleidingsniveau	-	-	.005	(.049)	.002	(.049)
<i>Mediatievariabele</i>						
Ervaren discriminatie	-	-	-	-	-.763	(.185)***
<i>Controlevariabelen</i>						
Inkomen	.198	(.001)***	.205	(.033)***	.201	(.033)***
Leeftijd	-.008	(.001)***	-.012	(.005)*	-.013	(.005)*
Geslacht (Vrouw=1)	-.033	(.001)***	-.105	(.158)	-.101	(.156)
<i>Individueel-level variantie</i>	4.180	(.001)***	4.179	(.224)***	4.075	(.219)***
<i>Land-level variantie</i>	.947	(.386)*	.246	(.136)	.276	(.149)
-2Log Likelihood	134809048.0		3020.312		3003.661	
Intraclasscorrelatie	.185		.056		.063	

Note. Resultaten met bootstrap. $N = 704$.
 $p < .05^*$. $p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Daarnaast is te zien dat de intraclasscorrelatie afneemt van .178 in Model 0 naar .056 in Model 1. Dit houdt in dat de macrofactoren die toegevoegd zijn een deel van de variantie tussen de landen wegneemt en dus verklarend werken.

In de tweede stap van de multilevelanalyse wordt de mediatie van ervaren discriminatie getoetst. In Tabel 6 is deze afgebeeld. In Model 1 zijn alle onafhankelijke variabelen getoetst als voorspeller van het subjectief welzijn van moslims. Deze analyse duidt op twee significante voorspellers. Ten eerste blijkt dat meer publieke omroep leidt tot een hoger subjectief welzijn, (.042 (.011), $p = .003$). Ten tweede leidt een hogere mate van religiositeit tot een hoger subjectief welzijn, (.118 (.033), $p = .000$).

In Model 2 van Tabel 6 zijn medialandschap en religiositeit nog steeds significant ondanks het feit dat de mediatie van discriminatie ook significant is. Daarnaast zijn de B-waardes niet of nauwelijks verminderd. Dit betekent dat de invloed van het medialandschap en de mate van religiositeit niet zijn afgenomen door het toevoegen van de mediatievariabele ervaren discriminatie. Ten gevolge hiervan kan gesteld worden dat er geen bewijs is dat ervaren discriminatie als mediator werkt. Desondanks neemt de intraclasscorrelatie voor een groot deel af tussen Model 0 en Model 2. Het verklaarde verschil in subjectief welzijn door verschillen tussen landen wordt dus minder door de gekozen macrofactoren.

3.4 Robuustheidscheck

3.4.1 Moslims in Europa zonder Bulgarije

Er zijn twee aanvullende analyses gedaan, omdat er minder respondenten zijn dan gewenst is (bijlage 1 en 2). Als eerste zijn dezelfde multilevelanalyses uitgevoerd zonder Bulgarije in de dataset (bijlage 1). Hierop is getoetst om zeker te zijn dat de respondenten uit Bulgarije niet een te sterke invloed hebben op de uitkomsten. Deze groep representeert namelijk een groot gedeelte van de totale steekproef van moslims. Door deze oververtegenwoordiging zouden de Bulgaarse resultaten kunnen overheersen ten opzichte van de andere landen.

Tabel 7 verschilt niet veel van Tabel 5. Dezelfde waardes zijn significant en de intraclasscorrelatie is hetzelfde. De invloed van Bulgarije is niet zo groot dat Bulgarije verwijderd dient te worden uit de steekproef. Wanneer Tabel 6 en Tabel 8 vergeleken worden, lijkt de invloed van Bulgaarse moslims wel enig verschil te maken. Het lijkt erop dat met Bulgarije in de dataset de verklaring van de macrofactoren onderschat wordt. De intraclasscorrelatie ligt namelijk hoger met Bulgarije in de dataset en de land-level variatie is niet significant. Dit verschil is iets om in het achterhoofd te houden. Echter, voor het

antwoord op de hoofdvraag zal dit geen verschil maken. Ook als de data onderschat is, zou geen onderbouwing gevonden zijn voor mediatie.

3.4.2 Immigranten in Europa

Ten slotte zijn de relaties tussen de variabelen onderzocht wanneer naar immigranten wordt gekeken in plaats van moslims (bijlage 2). Dit is gedaan om te toetsen of voor moslims en immigranten dezelfde mechanismen spelen, zoals een veronderstelling is in dit onderzoek. In de steekproef van immigranten zitten 2845 immigranten verspreid over 20 landen en 332 immigranten voelen zich gediscrimineerd op relevante gronden voor dit onderzoek.

Op individuele factoren komen Tabel 5 en Tabel 9 bijna overeen. Dit betekent dat immigranten en moslims vergelijkbare microfactoren als voorspeller hebben voor ervaren discriminatie. Op macroniveau verschillen de B-waardes enigszins tussen immigranten en moslims, maar de richting van de relaties zijn per variabele hetzelfde.

In Tabel 6 en Tabel 10 komen de modellen van Model 2 veel minder overeen. Dit houdt in dat andere mechanismen gelden voor immigranten en moslims als het gaat om de rol van ervaren discriminatie in het subjectief welzijn. Het zou kunnen dat in Tabel 6 de power lager is waardoor er minder significantie relaties zijn dan in Tabel 10.

Conclusie en discussie

Dit onderzoek had als doel om antwoord te geven op de hoofdvraag: “Wat zijn achterliggende micro- en macrofactoren van ervaren discriminatie en hoe beïnvloedt dit het subjectief welzijn van moslims?”. Dit is gedaan door middel van gebootstrapte multilevelanalyses met mediatie. De belangrijkste veronderstelling van dit onderzoeksmodel is dat ervaren discriminatie en het subjectief welzijn negatief samenhangen. Deze hypothese (H1) wordt bevestigd zoals verwacht op basis van eerdere literatuur (Jasinskaja-Lahti et al., 2006a; Safi, 2009). De factoren die moeten leiden tot deze ervaren discriminatie zijn niet gevonden in dit onderzoek. Voor hypothesen twee tot en met zeven geldt dat er geen onderbouwing is gevonden in dit onderzoek. Deze hypothesen worden om deze reden verworpen.

Voor een aantal hypothesen zijn geen duidelijke verklaringen voor het ontbreken van de verwachte relatie. Hypothese drie veronderstelde dat het integratiebeleid invloed heeft op de ervaren discriminatie en daarmee het subjectief welzijn. Deze relatie is mogelijk niet gevonden, omdat de meeste moslims in dit onderzoek wellicht niet meer behoren tot de groep

immigranten, maar geboren en getogen zijn in Europa. Om deze reden komen deze moslims waarschijnlijk minder in aanraking met het integratiebeleid van een land dan in eerste instantie werd gedacht. Verder onderzoek zou kunnen testen of er verschillen zijn tussen 1ste, 2de en latere generatie moslims, of dat het bezitten van (enkel) een Nederlands paspoort iets uitmaakt.

Voor hypothese vier en vijf is in de literatuur een logische verklaring te vinden waarom de verwachte relaties met betrekking tot het medialandschap en het mediagebruik niet gevonden zijn. De kans is groot dat de moslims in deze steekproef minder naar Europese televisie kijken dan verwacht en meer kijken naar televisie uit het land van herkomst/eigentalige televisie. Dit zou betekenen dat ze de westerse media minder goed meekrijgen, waardoor media in hoeveelheid en soort geen effect heeft op hun ervaren discriminatie of subjectief welzijn. Uit Nederlands onderzoek blijkt dat Turken en Marokkanen hun eigentalige zenders op respectievelijk de eerste en tweede plek hebben staan (Baardwijk, Dragt, Peeters & Vierkant, 2002). De gemiddelde kijktijd van deze zenders ligt zelfs het hoogst van alle zenders onder deze groepen (Baardwijk et al., 2002).

Voor de andere hypothesen lijkt een verklaring voor het ontbreken van de mediatie minder voor hand te liggen. In het algemeen geven de analyses reden om te twijfelen aan de juistheid van het onderzoeksmodel. Meerdere malen zijn de relaties niet gevonden tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele of niet tussen de onafhankelijke variabelen en de mediatievariabele. Hierdoor is er geen sprake van mediatie door ervaren discriminatie.

Ondanks dat de mediatie niet ondersteund wordt door deze analyses is het wel noemenswaardig om te concluderen dat de meeste relaties wel in de richting lopen zoals verwacht in dit onderzoeksmodel. Er zijn drie relaties waarvoor dit niet geldt. Voor de relatie tussen opleidingsniveau en discriminatie was de verwachting dat deze positief is. Uit de analyses blijkt een negatieve relatie. Een mogelijke verklaring is de scheve verdeling in de dataset. Er waren veel meer laagopgeleiden dan hoogopgeleiden. Voor de relatie tussen het integratiebeleid en ervaren discriminatie was een negatieve relatie verwacht en deze blijkt positief te zijn. De laatste relatie is tussen mediagebruik en het subjectief welzijn waarbij een negatieve relatie werd verwacht en een positieve is gevonden. Het is niet duidelijk waarom deze relaties niet samenhangen zoals verwacht.

Het ontbreken van de mediatie zou veroorzaakt kunnen zijn door een aantal limitaties aan het onderzoek die in acht moeten worden genomen bij het trekken van conclusies. De eerste tekortkoming is het aantal respondenten per land. Niet alle landen hadden een groot

aantal respondenten waardoor er voorzichtig moet worden omgegaan met conclusies over landen. Daarnaast is ook het aantal landen laag voor het toetsen met een multilevelanalyse. Ondanks de bootstrap zijn er geen significante resultaten gevonden.

Een volgende limitatie is dat de data niet normaalverdeeld is. Voor alle variabelen was er sprake van een scheve verdeling, waardoor getwijfeld kan worden over de representativiteit van de steekproef. Dit zou kunnen betekenen dat de resultaten niet te generaliseren zijn en alleen voor deze steekproef gelden.

Een vervolgonderzoek zou moeten kijken naar de rol die ervaren discriminatie wel heeft in dit model. Misschien is ervaren discriminatie een andere positie ten opzichte van het subjectief dan in dit onderzoek getoetst is. Voorop staat dat vervolgonderzoek erachter moet komen waar het gevoel van discriminatie vandaan komt. Wanneer hier meer duidelijk over is, is het ook mogelijk om te kijken naar beleidsaanbevelingen voor de praktijk.

Daarnaast is het nog een aanbeveling om het onderzoek te herhalen met een dataset die beter past op de doelgroep moslims. De European Social Survey heeft goede mogelijkheden voor land vergelijkend onderzoek, maar is minder passend voor een specifieke doelgroep binnen een land.

Tevens kan overwogen worden om eerst een kwalitatief onderzoek op te zetten, omdat het karakter van het onderzoek exploratief is. De onderzochte variabelen zijn nog niet eerder in deze combinatie getoetst, waardoor er weinig eerdere literatuur is over de onderzochte relaties. Op deze manier kan kwalitatief onderzoek leiden naar factoren die mee moeten worden genomen in kwantitatief onderzoek. Wanneer aan deze voorwaarden voldaan is, kan met meer zekerheid iets worden gezegd over de rol van ervaren discriminatie ten opzichte van het subjectief welzijn, waardoor beleid gericht ingezet kan worden.

Bijlage 1

Tabel 7

Multilevelanalyse met ervaren discriminatie als afhankelijke variabele zonder Bulgarije

	Model 0		Model 1	
	B	SE	B	SE
Intercept	6.665	(.342)***	.223	(.368)
<i>Macrofactoren</i>				
Opvattingen v autochtonen	-	-	-.067	(.070)
Integratiebeleid (mipex)	-	-	.007	(.004)
Medialandschap	-	-	-.002	(.002)
<i>Microfactoren</i>				
Mediagebruik	-	-	.005	(.001)***
Religiositeit	-	-	.012	(.001)***
Opleidingsniveau	-	-	.001	(.001)***
<i>Controlevariabelen</i>				
Inkomen	.197	(.036)***	-.004	(.001)***
Leeftijd	-.010	(.007)	-.002	(.001)***
Geslacht (Vrouw=1)	.292	(.179)	-.022	(.001)***
<i>Individueel-level variantie</i>	3.492	(.235)***	.185	(.001)***
<i>Land-level variantie</i>	.148	(.112)	.011	(.005)*
-2Log Likelihood	1866.702		23149902.8	
Intraclasscorrelatie	.041		.056	

Note. Resultaten met bootstrap. $N = 454$.
 $p < .05^*$. $p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Tabel 8

Multilevelanalyse van de mediatie zonder Bulgarije

	Model 0		Model 1		Model 2	
	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	6.665	(.342)***	2.751	(.958)*	2.990	(1.113)*
<i>Macrofactoren</i>						
Opvattingen v autochtonen	-	-	.680	(.182)**	.635	(.212)*
Integratiebeleid (mipex)	-	-	-.012	(.009)*	-.007	(.011)*
Medialandschap	-	-	.022	(.006)**	.021	(.007)*
<i>Microfactoren</i>						
Mediagebruik	-	-	-.040	(.001)***	-.037	(.001)***
Religiositeit	-	-	.061	(.001)***	.069	(.001)***
Opleidingsniveau	-	-	-.101	(.001)***	-.097	(.001)***
<i>Mediatievariabele</i>						
Ervaren discriminatie	-	-	-	-	-.670	(.001)***
<i>Controlevariabelen</i>						
Inkomen	.197	(.036)***	.212	(.001)***	.215	(.001)***
Leeftijd	-.010	(.007)	-.008	(.001)***	-.010	(.001)***
Geslacht (Vrouw=1)	.292	(.179)	.245	(.001)***	.230	(.001)***
<i>Individueel-level variantie</i>	3.492	(.235)***	3.341	(.001)***	3.258	(.001)***
<i>Land-level variantie</i>	.148	(.111)	.072	(.031)*	.097	(.041)*
-2Log Likelihood	1866.702		81217810.1		8071318.7	
Intraclasscorrelatie	.004		.021		.029	

Note. Resultaten met bootstrap. $N = 454$.
 $p < .05^*$. $p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Tabel 9
Multilevelanalyse met ervaren discriminatie als afhankelijke variabele over immigranten

	Model 0		Model 1	
	B	SE	B	SE
Intercept	6.207	(.234)***	.347	(.093)***
<i>Macrofactoren</i>				
Opvattingen v autochtonen	-	-	-.032	(.016)
Integratiebeleid (mipex)	-	-	.001	(.001)
Medialandschap	-	-	-.001	(.001)*
<i>Microfactoren</i>				
Mediagebruik	-	-	.006	(.003)*
Religiositeit	-	-	.007	(.002)***
Opleidingsniveau	-	-	-.001	(.001)*
<i>Controlevariabelen</i>				
Inkomen	.164	(.013)***	-.006	(.002)**
Leeftijd	-.001	(.002)	-.002	(.001)***
Geslacht (Vrouw=1)	-.005	(.069)	-.013	(.011)
<i>Individueel-level variantie</i>	3.348	(.089)***	.096	(.002)***
<i>Land-level variantie</i>	.663	(.237)**	.001	(.001)*
-2Log Likelihood	11572.208		1642.566	
Intraclasscorrelatie	.165		.010	

Note. Resultaten met bootstrap. $N = 2845$.
 $p < .05^*$. $p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Bijlage 2

Tabel 10
Multilevelanalyse van de mediatie over immigranten

	Model 0		Model 1		Model 2	
	B	SE	B	SE	B	SE
Intercept	6.138	(.201)***	.966	(.844)	.925	(.866)
<i>Macrofactoren</i>						
Opvattingen v autochtonen	-	-	.612	(.159)**	.581	(.168)**
Integratiebeleid (mipex)	-	-	.016	(.008)*	.019	(.007)*
Medialandschap	-	-	.031	(.006)***	.034	(.007)***
<i>Microfactoren</i>						
Mediagebruik	-	-	-.043	(.017)*	-.037	(.001)***
Religiositeit	-	-	.044	(.011)***	.046	(.001)***
Opleidingsniveau	-	-	.011	(.018)	.017	(.001)***
<i>Mediatievariabele</i>						
Ervaren discriminatie	-	-	-	-	-.680	(.001)***
<i>Controlevariabelen</i>						
Inkomen	.164	(.001)***	.161	(.014)***	.156	(.001)***
Leeftijd	.001	(.001)***	.001	(.002)	.001	(.001)***
Geslacht (Vrouw=1)	.001	(.001)	-.035	(.069)	-.039	(.001)***
<i>Individueel-level variantie</i>	3.323	(.001)***	3.323	(.088)***	3.254	(.001)***
<i>Land-level variantie</i>	.810	(.256)**	.096	(.042)*	.164	(.052)**
-2Log Likelihood	515517516		11519.285		505617727	
Intraclasscorrelatie	.196		.028		.048	

Note. Resultaten met bootstrap. $N = 2845$.
 $p < .05^*$. $p < .01^{**}$. $p < .001^{***}$.

Literatuurlijst

- Altheide, D.L. (1997). "The news media, the problem frame, and the production of fear". *The Sociological Quarterly*, 38(4), 647-668. doi: 10.1111/j.1533-8525.1997.tb00758.x
- Amnesty International (2012). Choice and prejudice: discrimination against muslims in Europe. Verkregen op 6 augustus, 2016, van http://www.amnesty.nl/sites/default/files/public/religious_discrm_muslims_report_0.pdf
- Baardwijk, C., Dragt, E., Peeters, A., & Vierkant, P. (2004). Mediagebruik etnische publieksgroepen 2002. Verkregen op 30 september, 2016, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29200-VIII-166-b1>
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, identity and adaptation. *International Association of Applied Psychology*, 55(3), 303-332. doi: 10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implication for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135-149. doi: 10.1037//0022-3514.77.1.135
- Brown, L., Brown, J., & Richards, B. (2014). Media representations of Islam and international Muslim student well-being. *International Journal of Educational Research*, 69, 50-58. doi: 10.1016/j.ijer.2014.10.002
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 31-43. doi:10.1037//0003-066X.55.1.34
- Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: a general overview. *South African Journal of Psychology*, 39(4), 391-406. doi: 10.1177/008124630903900402
- El Hamel, C. (2002). Muslim diaspora in Western Europe: The Islamic headscarf (hijab), the media and Muslims' integration in France, *Citizenship Studies*, 6(3), 293-308. doi: 10.1080/1362102022000011621
- Elsevier (2015). Harder en armer: Nederland in het jaar 2025. Verkregen op 4 augustus, 2016, van <http://www.elsevier.nl/nederland/article/2015/09/harder-en-armer-nederland-in-het-jaar-2025-2685623W/>
- European Social Survey (2012). European Social Survey Round 6. Verkregen op 1 maart, 2016, van <http://www.europeansocialsurvey.org>
- European Union External Action (2016). Freedom of religion or belief. Verkregen op 24 juli, 2016, van http://eeas.europa.eu/human_rights/frb/index_en.htm

- Ferriss, A. L. (2002). Religiosity and the quality of life. *Journal of Happiness Studies*, 3, 199-215. doi: 10.1023/A:1020684404438
- Field, C. D. (2007). Islamophobia in contemporary Britain: The evidence of the opinion polls, 1988-2006. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 18(4), 447-477. doi: 10.1080/09596410701577282
- Frey, B. S., Benesch, C., & Stutzer A. (2007). Does watching TV make us happy?. *Journal of Economic Psychology*, 28(3), 283-313. doi: 10.1016/j.joep.2007.02.001
- Frijters, P., & Beaton, T. (2012). The mystery of the u-shaped relationship between happiness and age. *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 82(2/3), 525-542. doi: 10.1016/j.jebo.2012.03.008
- Ghaffari, A., & Çiftçi, A. (2010). Religiosity and self-esteem of muslim immigrants to the United States: The moderating role of perceived discrimination. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 20, 14-25. doi: 10.1080/10508610903418038
- González, K. V., Verkuyten, M., Weesie, J., & Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47, 667-685. doi: 10.1348/014466608X284443
- Hadjar, A., & Backes, S. (2013). Migration background and subjective well-being: A multilevel analysis based on the European Social Survey. *Comparative Sociology*, 12, 645-676. Doi:10.1163/15691330-12341279
- Hendriks, M. (2015). The happiness of international migrants: A review of research findings. *Migration Studies*, 3(3), 343-369. doi: 10.1093/migration/mnu053
- Hendriks, M., & Bartram, D. (2016). Macro-conditions and immigrants' happiness: Is moving to a wealthy country all that matters?. *Social Science Research*, 56, 90-107. doi: 10.1016/j.ssresearch.2015.11.006
- Hendriks Vehetten, P., Nuijten, K., & Beentjes, J. (2005). News in an age of competition: The case of sensationalism in Dutch television news, 1995-2001. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49(3), 282-295. doi 10.1207/s15506878jobem4903_2
- HP de Tijd (2015). Hoe Bulgarije strijdt tegen radicale moslims. Verkregen op 29 juni, 2016, van <http://www.hpdetijd.nl/2015-04-15/hoebulgarijestrjdttegenradicalemoslims/>
- Inglehart, R. (2002). Gender, aging, and subjective well-being. *International Journal of Comparative Sociology*, 43(3-5), 391-408. doi: 10.1177/002071520204300309
- Jasinskaja-Lathi, I., Liebkind, K., Jaakkola, M., & Reuter, A. (2006a). Perceived

- discrimination, social support networks, and psychological well-being among three immigrant groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(3), 293-311. doi: 10.1177/0022022106286925
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Perhoniemi, R. (2006b). Perceived discrimination and well-being: A victim study of different immigrant groups. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16, 267-284. doi: 10.1002/casp.865
- Lewis, C. A., Maltby, J. & Burkinshaw, S. (2000). Religion and happiness: Still no association. *Journal of Beliefs and Values*, 21(2), 233-236. doi: 10.1080/713675504
- Lloren, A., & Parini, L. (2016). How LGBT-supportive workplace policies shape the experience of lesbian, gay men, and bisexual employees, *Sexual Research and Social Policy*. doi: 10.1007/s13178-016-0253-x
- Lubbers, M., Scheepers, P., & Wester, F. (1998). Ethnic minorities in Dutch newspapers 1990-5. *International Communication Gazette*, 60(5), 415-431. doi: 10.1177/0016549298060005004
- Lu, L., & Argyle, M. (1993). Tv watching, soap opera and happiness. *Kaohsiung Journal of Medical Science*, 9, 501-507. Verkregen op 15 juni, 2016, van <http://web.ba.ntu.edu.tw/luolu/TV%20watching,%20soap%20opera%20and%20happiness.pdf>
- Martin, A. C. (2008). Television media as a potential negative factor in the racial identity development of African American youth. *Academic Psychiatry*, 32(4), 338-342. doi: 10.1176/appi.ap.32.4.338
- MIPEX (2015). The Migrant Integration Policy Index. Verkregen op 7 april, 2016, van <http://old.mipex.eu/about>
- Neto, F. (1995). Predictors of satisfaction with life among second generation migrants. *Social Indicators Research*, 35(1), 93-116. doi: 10.1007/BF01079240
- Paradies, Y. C. (2006a). Defining, conceptualising and characterizing racism in health research. *Critical Public Health*, 16(2), 143-167. doi: 10.1080/09581590600828881
- Paradies, Y. C. (2006b). A systematic review of empirical research on self-reported racism and health. *International Journal of Epidemiology*, 35(4), 888-901. doi: 10.1093/ije/dy1056
- Pew Research Centre (2015). Explore the data. Verkregen op 5 april, 2016, van http://www.globalreligiousfutures.org/explorer/custom#/?subtopic=15®ions=Europe&chartType=bar&data_type=number&year=2010&religious_affiliation=23&age_group=all&pdfMode=false

- Pew Research Centre (2005). Islamic extremism: Common concern for Muslim and Western publics. The Pew Global Attitudes Project. Verkregen op 13 maart, 2016, van <http://www.pewglobal.org/2005/07/14/islamic-extremism-common-concern-for-muslim-and-western-publics/>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York, Verenigde Staten: Simon and Schuster.
- Rövekamp, I. (2014). Public Service Broadcasting in an International Comparison. *CESifo DICE Report 12 (3)*, 51-53. Verkregen op 25 april, 2014, van <https://www.cesifo-group.de/ifoHome/publications/docbase/details.html?docId=19126461>
- Schlueter, E., Meuleman, B., & Davidov, E. (2013). Immigrant integration policies and perceived group threat: A multilevel study of 27 western and eastern European countries. *Social Science Research*, 42, 670-682. doi: 10.1016/j.ssresearch.2012.12.001
- Safi, M. (2009). Immigrants' life satisfaction in Europe: Between assimilation and discrimination. *European Social Review*, 30(60), 1-18. doi: 10.1093/esr/jcp013
- Scheepers, P., Gijsberts, M., & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries: public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European Sociological Review*, 18(1), 17-34. doi: 10.1093/esr/18.1.17
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Postmes, T., & Garcia, A. (2014). The consequences of perceived discrimination for psychological well-being: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1-28. doi:10.1037/a0035754
- Shadid, W. (2009). Moslims in de media: De mythe van de registrerende journalistiek. In S. Vellenga et al. (Eds.), *Mist in de polder, zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland* (pp. 173-193). Amsterdam: Aksant
- Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 33(4), 330-346. Verkregen op 8 februari, 2016, van <http://www.interculturelecommunicatie.com/download/westerse%20media%20en%20islam.pdf>
- Trebbe, J., & Schoenhagen, P. (2011). Ethnic minorities in the mass media: How migrants perceive their representation in Swiss public television. *Journal of International Migration & Integration*, 12, 411-428. doi: 10.1007/s12134-011-0175-7
- Trouw (2016). We gaan niet ten onder aan vluchtelingen. Verkregen op 4 augustus, 2016, van

<http://www.trouw.nl/tr/nl/36361/Vluchtelingen/article/detail/4279132/2016/04/10/Wegaan-niet-ten-onder-aan-vluchtelingen.dhtml>

- Uribe, R., & Gunter, B. (2007). Are 'sensational' news stories more likely to trigger viewers' emotions than non-sensational news stories?. *European Journal of Communication*, 22(2), 207-228. doi: 10.1177/0267323107076770
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life. *Journal of Happiness*, 1(1), 1-39. doi: 10.1023/A:1010072010360
- Verkuyten, M. (2008). Life satisfaction among ethnic minorities: The role of discrimination and group identification. *Social Indicators Research*, 89, 391-404. doi: 10.1007/s11205-008-9239-2
- Verkuyten, M., & Yildiz A. A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identification: A study among Turkish-Dutch muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(10), 1448-1462. doi: 10.1177/0146167207304276
- Vroome De, T., & Hooghe, M. (2014). Life satisfaction among ethnic minorities in the Netherlands: Immigration experience or adverse living conditions?. *Journal of Happiness Studies*, 15, 1389-1406. doi: 10.1007/s10902-013-9483-2
- Vroome De, T., Martinovic, B., & Verkuyten, M. (2014). The integration paradox: Level of education and immigrants' attitudes towards natives and the host society. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 166-175. doi: 10.1037/a0034946